

УДК 340.12

DOI: 10.15587/2523-4153.2019.162331

НАРОДНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ДОКТРИНІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

© В. Б. Ковальчук, Я. С. Богів

Автори статті за допомогою інтегративного підходу здійснили комплексний аналіз проблем співвідношення двох базових принципів конституціоналізму – народного суверенітету та прав людини. Таке співвідношення було розглянуто в контексті двох основних правових теорій, а саме, концепції демократичних цінностей та партисипативної (учасницької) демократії. Перша концепція робить акцент на правових цінностях, а друга – на легітимній процедурі їх прийняття.

Нерозривний зв'язок між народним суверенітетом та правами людини обумовлений самою природою людини, яка поєднала у собі невід'ємне, невідчужуване право на особисту свободу з природною необхідністю бути частиною простору правової комунікації як середовища забезпечення своїх життєвих інтересів та потреб. Ключовим аспектом, який характеризує становлення людини, є комунікація. Саме комунікативна спрямованість людської особистості створює природні передумови для існування права як результату міжсуб'єктивних взаємообумовлених відносин.

Народний суверенітет не є абсолютним, він завершується там де починається індивідуальне буття. Дотримання громадянських (особистих) прав людини є умовою функціонування демократичного суспільства. Вони визначають непорушні межі можливого втручання в особистий простір людини з боку держави та суспільства, які можна окреслити наступним чином.

Внутрішній взаємозв'язок між народним суверенітетом та правами людини обумовлений тим, що громадянські права покликані гарантувати кожному рівні шанси в досягненні своїх життєвих намірів та забезпечувати надійний правовий захист, в той час як реалізація політичних прав громадян через безпосередню участь в процесі демократичної легітимації є дієвим механізмом захисту особистої свободи

Ключові слова: громадянські права, демократія, конституціоналізм, народний суверенітет, учасницька комунікативна теорія права

1. Вступ

Безумовним надбанням людства вважається конституціоналізм – явище, що уособлює певну сукупність цінностей західної цивілізації. Сучасний конституціоналізм нерозривно пов'язаний з обмеженням державної влади в інтересах громадянського суспільства, основу якого складає правова особа. Базовими принципами сучасного конституціоналізму є народний суверенітет та непорушність права і свобод людини. Ці два принципи не суперечать один одному, а навпаки, тісно пов'язані між собою. Вони є втіленням доктрини ліберальної демократії, яка є пануючою в переважній більшості європейських держав, для яких захист права і свободи людини – основна умова їх функціонування, а народний суверенітет, який реалізується через різноманітні форми народовладдя, є дієвим засобом забезпечення цього захисту.

В умовах мирного, еволюційного розвитку народний суверенітет неможливий в суспільстві, члени якого позбавлені громадянських (особистих) і політичних прав. У цьому – гуманістична сутність ідеї народного суверенітету, яка покладена в основу правової ідеології сучасної демократичної, правової держави. Суть взаємозв'язку між народним суверенітетом та правами людини і громадянина полягає у тому, що останні є умовою та засобом реалізації загальної волі народу [1]. Це означає, що народний суверенітет може існувати як правове явище лише в певних межах, які визначають основоположні права людини, і бути реалізо-

ваний через політичні права кожного окремого громадянина.

2. Літературний огляд

Проблема співвідношення народного суверенітету та прав людини знайшла своє висвітлення в науковій літературі. Причому, позиції науковців з цього питання суттєво різняться, впродовж тривалого часу вони були представлені двома протилежними філософсько-правовими школами – лібералізму та комунітаризму. Так з точки зору комунітаристів, людина – частина абстрактного цілого, лібералів – самостійний суб'єкт права. Для комунітаризму благо спільного – це благо держави, а для лібералізму благо держави є сукупністю індивідуальних благ її громадян. Комунітарна правова теорія вбачає призначення людини в піклуванні про загальне благо, а ліберальна – самоідентифікації людини, її самоврядування. У комунітаризмі встановлено пріоритет загального блага перед індивідуальним, у лібералізмі – пріоритет блага індивіда перед благом суспільним [2]. Як ми зазначали, ці два підходи сьогодні слід оцінювати як крайні моделі правової реальності, які не дозволяють у повній мірі зрозуміти природу правової спільноти як вищої форми організації суспільного життя [3]. Це зумовлює необхідність застосування дещо іншого методологічного підходу в процесі дослідження цих двох феноменів.

У цьому випадку може слугувати інтегративний філософсько-правовий підхід, який одними з

перших в юридичній науці застосували Г. Дж. Берман [4, 5] та Дж. Холл [6]. У своїх наукових дослідженнях вони спробували об'єднати життєво важливі ідеї основних правових шкіл – природно правової, позитивістської, історичної. Досить успішно інтегративний підхід був застосований в працях представників комунікативної теорії права – О. Апеля та Ю. Габермаса, та теорії справедливості – Дж. Роулза та О. Хьюффе. Такий підхід в контексті нашого дослідження дозволяє:

1) встановити компроміс між загальним та індивідуальним благом (через реалізацію комунікативних зв'язків);

2) утвердити гетерогенну свободу (як свободу, що складається з однорідних частин – позитивної та негативної свободи);

3) інтегрувати ліберальні права та комунітарні обов'язки (через визнання колективних прав).

Проблема співвідношення народного суверенітету та прав людини знайшла свого детального висвітлення в працях зарубіжних вчених: Ю. Габермаса, Ф. Гізо, Л. Дюгі, А. Есмана, Б. Констана, К. Лефора, С. Ліпсета, М. Оріу Ж. – Ж. Руссо, П. Розенвалена, Е. Сіеса, А. де Токвіля, А. Шайо. Вона стала предметом дослідження вітчизняних вчених: Ю. Барабаша, О. Бандури, О. Бориславської, О. Гришук, С. Максимова, О. Скрипнюка, Ю. Тодики, Т. Шаповал. Не дивлячись на достатньо широкий спектр робіт присвячених цій темі, вона залишається не до кінця дослідженою, що зумовлює необхідність комплексного аналізу цього питання з урахуванням теоретико - методологічних підходів зазначених авторів.

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження є питання співвідношення народного суверенітету та прав людини як двох базових принципів європейської доктрини конституціоналізму, в правовій теорії та державотворчій практиці.

Для досягнення мети були поставлені такі задачі:

1. дослідити сутність взаємозв'язку між народним суверенітетом та правами людини;

2. з'ясувати питання співвідношення принципів народного суверенітету та прав людини в контексті двох теорій: «демократичних цінностей» та «учасницької демократії»;

3. проаналізувати міжнародно-правовий досвід застосування принципу народного суверенітету та прав людини.

4. Народний суверенітет та права людини: питання співвідношення

Людське буття є не що інше як суспільне буття і суспільні функції різного порядку, що здійснюються в суспільстві, це – способи життєдіяльності людини, що зміцнюють одне одного. Іншими словами, людина, особистість не можуть досліджуватися ізольовано від суспільства. Вивчаючи особу, ми, перш за все, вивчаємо природні і соціальні умови її формування, систему суспільних зв'язків і відносин, властивих суспільству. Так само як, вивчаючи суспільство, не слід забувати про тих людських індивідів, осіб, діяльність яких визначає сутність суспільства, для

якого людина – найбільша цінність. Сутність такої соціальної діалектики П. Бергер та Т. Лукман охарактеризували наступним чином: з одного боку, суспільство існує лише в тій мірі, в якій індивіди усвідомлюють його; з другої сторони, індивідуальна свідомість соціально детермінована [7].

Ключовим аспектом, який характеризує становлення людини, є комунікація. Саме комунікативна спрямованість людської особистості створює природні передумови для існування права як результату міжсуб'єктивних взаємообумовлених відносин. Людське «Я» має іманентний правовий зміст, який проявляється лише в ситуації комунікативної взаємодії [8]. Людська суб'єктивність конститується через автономний статус щодо «Іншого» і одночасно через співвідношення з «Іншим». Бути суб'єктом в соціальному ракурсі означає бути суб'єктом права, тобто мати права, які невід'ємні від суб'єкта як учасника соціальної комунікації. При чому, як зазначає А. Поляков, право «проявляється» лише у суспільстві як специфічний порядок суспільних відносин, учасники яких мають певну соціальну свободу дій, закріплену в обов'язках інших осіб. Міра цієї свободи (межі та зміст прав і обов'язків) визначаються соціально визнаними і обов'язковими для всіх правилами належної поведінки [9].

Таким чином, права людини не відносяться лише до сфери чистих ідей, а коріняться в життєвому світі людини та суспільства і є частиною емпіричної дійсності. Права людини виникають і існують як результат інтерсуб'єктивних, комунікативних взаємодій і є немислимі поза правових відносин. Права не можуть існувати поза комунікацією, а відповідно, і поза правових обов'язків та морально – правової відповідальності. Вся історія людського існування була спрямована на зміцнення комунікативних відносин, які легітимізувалися і актуалізувалися у вигляді суб'єктивних прав людини. Тому права не можуть бути дарованими, а є результатом спільної дії суб'єктів, а інколи вони «виборюються» [10].

Співвідношення народного суверенітету та прав і свобод людини можна продемонструвати на прикладі двох концепцій демократії – «демократії цінностей» та «учасницької демократії». У межах першого підходу основна увага приділяється захисту основних демократичних цінностей від посягань як з боку держави, так і демократичної більшості, і які повинні знайти своє відображення в легітимній конституції та законах. Другий підхід передбачає дотримання справедливої процедури під час ухвалення конституції та законів, яка має стати запорукою демократичної легітимності. Не дивлячись на відмінність між цими двома концепціями, перша акцент робить на змісті конституції та законів, друга – на формі їх прийняття, в межах інтегративного підходу вони можуть успішно співіснувати.

Так в контексті аксіологічної концепції демократії правовими цінностями є все те, що має визначальне значення для життя людини, її гідності та свободи. Система та ієрархія таких цінностей була сформована в процесі всього періоду життєдіяльності людства, яка неможлива поза ціннісного контексту. У цьому сенсі цінності є складовою частиною правової

комунікації [9]. Основна правова цінність – суб'єктивні права людини. Серед останніх пріоритетне місце займають громадянські (особисті) та політичні права, які в науковій літературі прийнято називати правами людини «першого покоління». Не дивлячись на очевидну відмінність між цими двома видами прав (за суспільною роллю правовідносин, які виникають у разі їх реалізації, за їх суб'єктами і т. д.), між ними існує не просто тісний взаємозв'язок, а й навіть «певна спорідненість» [11]. Детальніше на питанні цієї «спорідненості» зупинимось дещо згодом.

Громадянські, або як інколи їх називають особисті права – це ті загально визнані світовим співтовариством блага й імунітети (умови життя), яких може домагатися особистість від держави для забезпечення свого фізичного існування, збереження, розвитку і захисту своєї індивідуальності [12].

Призначення громадянських прав – забезпечення свободи й автономності індивіда, його захищеності від будь – якого незаконного втручання як з боку держави, так і суспільства. Ці права часто іменують «негативними», оскільки вони забезпечують так звану «негативну свободу» від втручання з боку держави. [13] До каталогу таких прав як правило відносять: право на життя; право на цілісність особистості; право на свободу та особисту недоторканість; право на повагу до приватного і сімейного життя; право на захист персональних даних; право на вступ до шлюбу і на створення сім'ї; право на свободу думки, світогляду і віросповідання; право на свободу вираження поглядів та свободу інформації; право на свободу пересування та проживання; право на притулок; право на судовий захист.

Ці права за їх значимістю в житті людини можна віднести до основних (основоположних) прав. І хоча щодо розуміння основоположних прав можна знайти різні думки в юридичній літературі [14], є всі підстави вважати їх саме такими. Це, в першу чергу, зумовлено тим, що вони впливають з невідчужуваних властивостей людської особистості – її гідності і свободи. Саме завдяки цим властивостям людина формується як особистість і зберігає свій автономний статус в процесі комунікації з іншими представниками соціуму. Більше того, як зауважує Ю. Габермас, поняття «гідність» має широкий семантичний зміст, воно включає в себе не лише гідність людини як особистості, яка юридично гарантована, але й гідність людського життя у формі ембріону та зародку. Тому слід розрізняти – «гідність людини» та «гідність людського життя» [15].

Гідність є тією природною властивістю кожного індивіда яка створює фундамент основних прав людини, саме такий зміст цієї цінності впливає з Хартії Європейського Союзу про основні права (2000 р.) [16]. Слід зауважити, що право на людську гідність проголошується у статті 1 Хартії, разом з тим, зміст даного права документ не розкриває, а його тлумачення можемо знайти у роз'ясненнях Конвенту з підготовки Хартії, які виступають її офіційним коментарем [17]. Право на людську гідність «входить в зміст» всіх прав, закріплених у Хартії, і не допускає ніяких посягань, «навіть у разі обмеження права». На формування такого розуміння людської гідності у Європі сут-

тєво вплинули два чинники – практика Федерального Конституційного Суду Німеччини та діяльність Європейського Суду з прав людини [18].

Інша фундаментальна правова цінність – свобода (стаття 6 Хартії), за своїм змістом охоплює зовнішню свободу людини і передбачає можливість особи здійснювати свою життєдіяльність без примусу і втручання із зовні, діяти самостійно з власної волі. Незалежно від змісту цих дій свобода реалізується виключно у межах права, що дозволяє їй проявити свою владу, самостійність та самодіяльність (могутність). Права людини у цьому ціннісному контексті можна визначити як упорядковану свободу.

Система правових цінностей як невід'ємна складова сучасної європейської цивілізації знайшла своє вираження у вигляді міжнародних правових стандартів (принципів права). З середини ХХ століття поняття суверенітету офіційно пов'язують з визнанням пріоритету основоположних прав людини – як в конституційному, так і міжнародному аспектах [19]. У цьому сенсі стаття 3 Конституції України, яка проголошує людину її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, обмежуючи державну владу, одночасно забороняє зазіхати на ці загальнолюдські цінності і з боку суверенного народу.

Основні (громадянські) права є основою легітимності публічної влади в демократичній, правовій державі, безумовна повага до них є необхідною умовою комунікації у взаємовідносинах між людиною, суспільством та державою [20]. Вони визначають непорушні межі можливого втручання в особистий простір людини з боку держави та суспільства, які можна окреслити наступним чином: по – перше, кожна людина володіє особистою свободою, яку не може порушувати ні державна влада, ні демократична більшість; по – друге, будь – яке обмеження громадянських прав (за винятком права на життя, яке перебуває у нерозривному зв'язку з людською гідністю) може застосовуватися у виняткових випадках і на законних підставах.

Відповідно до принципу зв'язаності держави правом сутність обмежень прав людини полягає у забезпеченні легітимного втручання публічної влади у сферу приватної автономії особи з метою забезпечення загального блага – балансу між публічними та приватними інтересами [21]. Підставою для цього може бути – захист національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я інших людей, моральності населення, авторитету правосуддя. Важливо, щоб в конституції та законах були передбачені вичерпні правові параметри такого обмеження, які б застосовувались виключно за рішенням суду. Так Конституційний Суд України у своєму рішенні від 30 січня 2003 року вказав на те, що верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу [22].

Критерії правомірних обмежень прав і свобод людини були вперше сформовані в статті 29 Загальної декларації прав людини (1948 р.): «при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом

виключно з метою належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві». Аналогічні критерії викладені у статтях Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.).

Класифікація критеріїв була розширена у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.). У Конвенцією був запроваджений поділ критеріїв на загальні обмеження (ст. ст. 15–18), які в основному повторювали критерії закріплені в Загальній декларації прав людини, та спеціальні, що стосувалися особистих прав людини. В процесі застосування Конвенції Європейський Суд з прав людини вказав на обов'язкові вимоги при втручанні у сферу прав і свобод людини у демократичному суспільстві, серед яких: необхідність, пропорційність та легітимна мета («*Saint-Pail Luxembourg S. A. v. Luxembourg*») [23].

Отже, особисті права є необхідною умовою людського існування та комунікації між особою, суспільством та держави. У відносинах з останньою їх слід розглядати як незалежні стандарти на основі яких можна критикувати закони, діяльність уряду, інших політико-правових інститутів, тобто як критерії легітимності [24]. Питання можливого втручання публічної влади у сферу особистої свободи є насправді складним і неоднозначним, особливо в процесі практичної реалізації. Його справедливе вирішення залежить від багатьох факторів і в першу чергу від легітимності суддів органів конституційної юрисдикції, які шляхом офіційного тлумачення надають закріпленим в конституції правам людини реальний зміст. Але приймаючи рішення суддя як представник народу в демократичному суспільстві повинен виходити із загального правила: «...будь – яка дискусія з публічного права, щоб мати під собою загальну основу, повинна виходити із того, що свобода являється правилом, а обмеження виключна міра» [25].

Особливе місце в процесі реалізації народного суверенітету займають політичні права, які, як вже було зазначено, перебувають з громадянськими правами у «певній спорідненості». Саме така логіка простежується у тексті Загальної декларації прав людини (1948 р.) та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.). Якщо громадянські права, в основі яких покладені загальнолюдські цінності – гідність та свобода, є одночасно і ціллі, і системою координат розвитку суспільства та держави, то політичні права – засіб досягнення цієї цілі. Політичні права і свободи не діють виключно як обмеження щодо функціонування державної влади і виконують креативну роль. Вони зумовлюють можливості участі кожного індивіда не тільки у формуванні і здійсненні публічної влади, але й у суспільно – політичному житті в усіх передбачених конституцією та законами формах.

На те, що особисті права мають політичне значення, вказує французький дослідник К. Лефор, на підтвердження своєї позиції він називає три аргументи. По-перше, заява про те, що свобода полягає у праві робити все те, що не шкодить іншому, не означає замкнутості індивіда у власній сфері діяльності.

По-друге, свобода думки не робить думку приватною власністю, вона є свободою відносин. По-третє, несправедливість, яка відбувається щодо індивіда, стосується не лише його, вона є приниженням суспільства загалом [26].

Реалізація громадянських прав стає можливою «якщо вся нація проникнута розумінням важливості цих індивідуальних прав, усвідомленням великої небезпеки, що виникає через порушення їх державною владою і готовністю їх захищати» [27]. Такий колективний захист прав є більш дієвим засобом впливу на нелегітимну владу, ніж розрізнені дії окремих осіб. Водночас він засвідчує і забезпечує народний суверенітет, який «дістає реальну і практичну реалізацію через політичні права кожного громадянина» [28].

Однією з базових ознак сучасної конституційної держави є не лише конституційне закріплення особистих прав людини, але й наявність активної правової особи, яка наділена всіма необхідними засобами для реалізації цих прав. Без цієї умови правові цінності зафіксовані в легітимній конституції будуть залишатися звичайною декларацією. Це в свою чергу передбачає активну громадянську позицію та участь в процесі демократичної легітимації, який забезпечує можливість кожного громадянина брати участь в управлінні державними справами, законотворенні та контролі за владою. Саме на цьому акцентують свою увагу представники концепції «учасницької (партиципативна) демократії».

Теорія партиципативної демократії (*participatory democracy*) пропонує ідею активної участі громадян у політичному процесі, яка була однією з центральних гасел у протестних виступах американських студентів у 60-х рр. XX ст. Формулу партиципативної демократії вперше було вжито у 1962 р. в установчому маніфесті руху «Студенти за демократичне суспільство». Т. Хейден – чільна фігура цього руху – протиставляв тоді «демократію участі» «неактивній демократії», яка, на його думку, характеризувала політико-правову систему США. Концепція учасницької демократії якісно відрізняється від теорії безпосередньої демократії, оскільки дозволяє гармонійно поєднати народний суверенітет та права і свободи людини. Можна виділити наступні переваги цієї концепції. По-перше, ця концепція схильна розглядати окремих індивідів як раціональних учасників демократичного процесу, тобто, приймаючи те чи інше рішення, кожен громадянин чітко усвідомлює реальні причини, що спонукають його вирішити саме так, а не інакше, а також ті наслідки, які матиме прийняття та можлива реалізація цього рішення. По-друге, вона здатна забезпечити баланс між публічними та приватними інтересами, що є запорукою стабільності політичної та правової системи. По-третє, головним позитивом реалізації моделі демократичної участі вважається високий рівень легітимності тих рішень, що приймаються, оскільки останні є компромісом між волею більшості та меншості.

Демократична участь є джерелом легітимації (визнання справедливим) влади чи її окремих органів, законів, дій чи бездіяльності суб'єктів владно – правових відносин. Однак легітимація – це не попередньо встановлена воля людей, а швидше сам про-

цес вироблення легітимного рішення. Таке рішення аж ніяк не представляє волю кожного, а є результатом того, що в його прийнятті брали участь всі громадяни. Легітимність результату відбувається не з попереднього підсумування вже сформованої волі всіх, а з процесу формування волі кожного [25]. Принцип попереднього обговорення являється одночасно і індивідуальним, і колективним. Відтак легітимність закону є результатом аргументованого обговорення спірних питань – дискурсу, а не вираженням волі арифметичної більшості.

Такі дискурси можуть відбуватися у різноманітних формах (народні ініціативи, громадські слухання, загальні збори громадян, електронні звернення, партисипативне бюджетування, конференції і т. д.). Вони можуть мати як загальнонаціональний так і місцевий характер і стосуватися різних сфер суспільного життя. В процесі їх проходження кожний зацікавлений індивід може довести свою особисту позицію з того чи іншого питання. Що важко досягнути під час проведення виборів чи референдумів, які часто стають засобом маніпуляції суспільною свідомістю та політичною технологією підрахунку встановлення результатів голосування.

Участь громадян в процесі демократичній легітимації безпосередньо пов'язана з інтересами у сфері народовладдя. Вона в першу чергу спрямована на врегулювання конфлікту приватних та публічних інтересів, шляхом забезпечення балансу між ними. Відсутність такого балансу пов'язаний з певними ризиками, які на думку Ю. Тодики, може стати причиною руйнівних суспільних процесів і навіть поставити суспільство на межу громадянської війни [29]. Так конфлікт між публічною владою та народом, що спричинений рівнем бідності населення країни, так само як і знехтування правлячою більшістю правами меншості, завжди містить загрозу делегітимації влади.

Демократична участь – це спосіб пошуку консенсусу між демократичною більшістю та меншістю, владою та свободою. Вона передбачає, що в процесі прийняття політичних рішень позиція всіх сторін буде врахованою, що власне і забезпечує його легітимність. Навіть якщо воно є волею більшості, за меншістю залишається право на його перегляд у разі більш переконливої аргументації своєї позиції і її підтримки громадськістю. Від меншості не можна вимагати відмови від своїх переконань, оскільки в процесі демократичної легітимації не може бути переможців та переможених. Саме за таким принципом в конституційній державі будуються відносини між владою, яка лише тимчасово представляє більшість, та опозицією, яка є комунікатором волі меншості.

Одна з основних функцій опозиції (меншості) являється пропозиція чинній владі більшості винесення на всезагальне обговорення альтернативних варіантів політичних рішень. В зв'язку з цим Парламентська Рада Європи вказала на важливість опозиції і необхідність захисту її прав в демократичному суспільстві: «Здійснюючи контроль і критикуючи роботу уряду, який знаходиться при владі, постійно оцінюючи діяльність уряду і вимагаючи від нього звіту, опозиція забезпечує транспарентність державних рішень і ефективність управління державними спра-

вами, захищаючи таким чином суспільні інтереси і не допускаючи збоїв та зловживань» [30].

5. Результати дослідження

Таким чином, не дивлячись на відмінності у концептуальних підходах щодо питання співвідношення двох базових принципів конституціоналізму – народним суверенітетом та правами людини, не має жодних підстав вважати, що між ними існують непримиримі протиріччя. Навпаки вони перебувають у діалектичному взаємозв'язку. В умовах мирного, еволюційного розвитку народний суверенітет не можливий у суспільстві, члени якого позбавлені основоположних прав. Внутрішній зв'язок між правами людини та народним суверенітетом полягає в інституалізації правами людини комунікативних умов формування розумної політичної волі. Права людини покликані гарантувати кожному рівні шанси в досягненні особистих життєвих намірів та забезпечувати надійний правовий захист. Без можливості реалізації основоположних прав людини, в основі яких лежить людська гідність та свобода, народне волевиявлення може перетворитися у свавілля мас.

З іншого боку, лише безпосередня участь у формуванні розумної політичної волі, в процесі проходження раціонального дискурсу, між усіма зацікавленими у ньому учасниками, може слугувати дієвим механізмом збереження особистої автономії. В цьому і полягає основний зміст ліберально – демократичної ідеології, яка покладена в основу сучасної демократичної, правової держави. Її суть Ю. Габермас охарактеризував наступним чином: «Внутрішній взаємозв'язок демократії та правової держави полягає в тому, що, громадяни тільки тоді можуть використати свою громадянську автономію, коли вони будуть достатньо незалежними у своїй особистій автономії. Але вони тільки тоді можуть бути задоволені своєю особистою автономією, коли як громадяни держави, зможуть гідно застосувати свою політичну автономію» [31].

6. Висновки

1. Нерозривний зв'язок між народним суверенітетом та правами людини обумовлений самою природою людини, яка поєднала у собі невід'ємне, невідчужуване право на особисту свободу з природною необхідністю бути частиною простору правової комунікації як середовища забезпечення своїх життєвих інтересів та потреб.

2. Доктрина конституціоналізму розглядає народний суверенітет та права людини як взаємодоповнюючі принципи. Це одночасно і правові цінності, які знайшли своє вираження через громадянські (особисті) права, і можливості громадян в організований спосіб захищати свою особисту свободу за допомогою політичних прав.

3. Як засвідчує міжнародна практика застосування принципу народного суверенітету та прав людини пріоритетними вважаються громадянські (особисті) права, які є необхідною умовою існування особистості та їх комунікації всередині громадянського суспільства та держави. Питання втручання публічної влади у сферу особистої свободи можливо лише на основі принципу пропор-

ційності та легітимної мети: захист національної безпеки, громадського порядку, життя та здоров'я інших людей, моральності населення, авторитету правосуддя.

Література

1. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики (конституційно-правовий аспект): монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 540 с.
2. Гришук О. В., Слюсарчук Х. Т. Лібералізм та комунітаризм у філософсько-правовому вимірі: монографія. Хмельницький, 2008. 303 с.
3. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: монографія. Харьков: Право, 2002. 328 с.
4. Берман Г. Дж. Вера и закон: примирение права и религии. Москва: Изд-во «Ad Marginem», 1999. 433 с.
5. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: Изд-во МГУ: Издат. группа «ИНФРА-М-НОРМА», 1998. 624 с.
6. Холл Дж. Интегративная юриспруденция // Антология мировой правовой мысли. Москва, 1999. Т. 3. С. 741—742.
7. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Москва: Медиум, 1995. 323 с.
8. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. Москва: Издательство «Весь Мир», 2002. 144 с.
9. Поляков А. В. Общая теория права: курс лекций. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 642 с.
10. Иеринг Р. Борьба за право // Избранные труды. Санкт-Петербург: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр «Пресс», 2006. Т. I. С. 13—87.
11. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 350 с.
12. Загальна теорія права: підручник / ред. Козюбра М. І. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
13. Kovalchuk V., Sofinska I., Bohiv Y. Citizenship and Sovereignty as Democratic Values of a State in Global World // European Cooperation. 2018. Issue 9 (40). P. 7—17
14. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: Право, 2018. 384 с.
15. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. Москва: Издательство «Весь Мир», 2002. 144 с.
16. Charter of Fundamental Rights of the European Union of February 7. 2000. URL: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
17. Verbatim de la reunion de la Convention du 26 Septembre 2000 // CHARTE 4958 / 00 (CONVENT 53). Bruxelles, 2000. P. 40—47.
18. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: Право, 2018. 384 с.
19. Тихомиров Ю. А. Современное публичное право: монографический учебник. Москва: Эксмо, 2008. 446 с.
20. Констан Б. Принципы политики // Классический французский либерализм. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2000. С. 29.
21. Ковальчук В. Б. Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці: монографія. Київ: Логос, 2011. 392 с.
22. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) // Офіційний вісник України. 2003. № 6. С. 245.
23. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
24. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: монографія. Харьков: Право, 2002. С. 207.
25. Шайо А. Самоограничение власти (краткий курс конституционализма). Москва: Юрист, 2001. 328 с.
26. Лефор К. Политические очерки (XIX—XX вв.). Москва: Российская политическая энциклопедия, 2000. С. 47—48.
27. Котляревский С. А. Конституционное право. Юридические предпосылки русских Основных Законов / ред. Томсинова В. А. Москва: Изд-во «Зерцало», 2004. С. 84.
28. Шаповал Т. Народний суверенітет та політичні права і свободи (питання співвідношення) // Право України. 2008. № 2. С. 9—13.
29. Тодика Ю. Категорія «публічний інтерес» в конституційному праві та проблеми здійснення народовладдя // Вісник Академії правових наук України. 2006. № 1. С. 68.
30. PACE Resolution 1601 (2008) Procedural guidelines on the rights and responsibilities of the opposition in a democratic parliament. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=11792&lang=EN>
31. Габермас Ю. До легітимності через права людини. Київ: Український філософський фонд, 1999. 62 с.

Дата надходження рукопису 26.02.2019

Ковальчук Віталій Богданович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра конституційного та міжнародного права, Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», вул. Князя Романа, 1/3, м. Львів, Україна, 79005
E-mail: kovalchuk1903@gmail.com

Богів Ярина Святославівна, кандидат економічних наук, асистент, кафедра конституційного та міжнародного права, Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», вул. Князя Романа, 1/3, м. Львів, Україна, 79005
E-mail: yaryna_bohiv@ukr.net